

MOLITVA U VIJEKU INDUSTRIJALIZACIJE

Dr Josip CURIC

Možda bi ovaj referat trebalo započeti evanđeoskim uzvikom: »Nos autem sperabamus...« (Lk 24,21). Zbilja, nadali smo se da će uvodno predavanje na ovogodišnjem tečaju održati o. Karl Rahner, kojemu je već bila predložena i tema: »Homo faber orans«. Na žalost, slavni nam je teolog u ovom času doslovce antipod jer je zbog prećih angažmana otputovao na suprotnu stranu globusa — u Chile. Ovim referatom o molitvi u vijeku industrijalizacije ne želimo a i ne možemo nadomjestiti Rahnerov izostanak; da je dospio među nas, on bi zacijelo pokušao iznijeti u svom predavanju jedno solidno rješenje, dok ćemo se mi uglavnom ograničiti na nizanje poteškoća s kojima se molitva sukobljuje u današnjici... Ipak, jednu si prednost usuđujemo pripisati — naime, naš će referat svakako biti kraći od onoga kojim bi Rahner zauzeo valjda cijelo prijepodne. Uz to ćemo u vanjskoj strukturi predavanja slijediti uobičajeni Rahnerov »model«, tj. iznijet ćemo najprije nekoliko uvodnih napomena koje po sebi iskaču iz okvira običnog uvida i zalaze u samu srž problema; nakon toga promotrit ćemo suvremene »egzistencijale« koji kobno utječu na molitveni život, a na kraju, u zaključku, naznačit ćemo i nekoliko pozitivnih smjernica za budućnost. Priznajemo da će sa svim ovim glavnina našeg referata proteći u znaku »negativnosti«, problematičnosti; ali od jednoga uvodnog predavanja ne bi ni trebalo više očekivati. Uostalom, ne živimo li u vremenima kad jedno ozbiljno pitanje vrijedi mnogo više negoli desetak neozbiljnih odgovora?

Uvodne napomene

1. Industrijska era, u koju sve dublje zalazimo, predstavlja treću civilizatornu revoluciju čovječanstva. Kažu da je prva takva revolucija počela negdje osam tisuća godina prije Krista kad su ljudi, napustivši nomadsko lutanje, stali graditi trajnije nastambe. Bio je to početak plemenskog zajedništva po selima i, ujedno, početak gospodarskog uspona čovjekova nad prirodu. Na svoj zemlji nije se tad nalazilo više od desetak milijuna stanovnika... Četiri tisuće godina prije Krista nastupila je druga jednako zamašna revolucija: ljudi su počeli stvarati velike gra-

dove, a skupa s ovima i šarolik sistem društvenih klasa i vladalačkih režima. Nakon prve — seoske — bila je to gradska revolucija čovječanstva. Stanovništvo zemlje poraslo je u to doba na nekih dvadeset milijuna... Danas međutim, bližeći se svršetku drugog tisućljeća poslije Krista, zašli smo u treću — *industrijsku revoluciju* ljudskoga roda. Početak bi joj trebalo tražiti pred nekih sedam ili osam stotina godina kad su prve vodenice i vjetrenjače izazvale u Evropi veće oduševljenje nego li umjetni sateliti u našim danima. Sigurno je da ova najnovija era nije još ni izdaleka iskazala sve svoje virtualnosti; prema tome, još joj ne razabiremo svih kontura. Ali je činjenica da naš planet nosi danas na sebi više od tri milijarde pozemljara i veoma je vjerojatno da bismo se u roku od tridesetak godina mogli podvostručiti, tj. doseći nevjerojatni broj — šest milijardi... Ovaj brojčani porast ljudskoga roda dobrim je dijelom učinak industrijske revolucije: ona je tehniziranjem znanosti smanjila smrtnost djece i, u isti mah, produžila život starcima. Ali je već samim tim (da ostalih vidika ne spominjemo!) izazvala posve nove ekonomske, socijalne, političke i nadasve moralne probleme, s kakvima se čovječanstvo u prošlosti nije susretalo. Iz dana u dan sve očitija biva dilema: ili ćemo život organizirati na izvanredno uzvišenoj razini čovječnosti — ili ćemo podleći katastrofi neviđenih razmjera. Tako nas industrijska era stavlja pred ozbiljnu planetarnu krizu.

2. Kod nas, Kristovih vjernika, ova se kriza snažno odražava u molitvi. Molitva je naime autentičan iskaz vjere, one vjere koja — integralno uzeta — predstavlja križište svega ljudskog i kršćanskog, svega naravnog i nadnaravnog u nama. Makar dakle molitva i ne bila baš »Sve« u konkretnom životu, ipak je ona »indikator« — neuralgična točka iz koje se očitava uistinu sve. Glavno pak pitanje, što ga današnjica u pogledu molitve postavlja, nije: »Kako ćemo moliti?« nego: »*Da li smo još uopće sposobni moliti?*« Odasvud nam stižu glasovi da je suvremeni čovjek, nošen industrijskom revolucijom, postao nesposoban za molitvu. Nije stoga u pitanju tek ovaj ili onaj tradirani tip moljenja, nego sam opstanak molitve kao takve... Zato i nije uputno zapinjati danas odviše pri klasičnim diobama molitve na liturgijsku i privatnu, na mističnu i proročku, na meditativnu i kontemplativnu itd; nama je prije svega važna molitva u radikalnom smislu riječi, molitva u svojoj izvornosti — gotovo bismo rekli: molitva u svojoj »molitvenosti«, u onom što je čini molitvom. Nu imamo li danas još mogućnosti da tu srž pravo iskažemo? Za kršćansku je tradiciju molitva izvorno bila suočenje čovjeka s Bogom u ozračju vjere, ufanja i ljubavi; na taj način tradicija je ispred svih dioba molitve na kojekakve vrste i podvrste stajala otajstven jedan doživljaj, intimno iskustvo Prisutnosti Gospodnje — kao pralik i prauzor svega čovjekova interpersonalnog doživljavanja, kao prauzvor i prauvir svega ljudskog dijalogiziranja. Takav su opis molitve glatko shvaćali i prihvaćali naraštaji, koji su je proživljavali kao nešto samo po sebi razumljivo i bez čega se ne može ljudski živjeti. Nu od toga doba štošta se izmijenilo: naročito se izmijenila

struktura našeg iskustva, naše doživljajnosti... Zato se pred spomenutom quasi-definicijom jedva snalazimo. Nije li nam danas, u vijeku tehnizirane planetarizacije, »Prisutnost« Svevišnjega postala uvelike problematična? Nismo li svi skupa neugodno pogođeni Njegovom Šutnjom, Njegovom Odsutnošću, tako te već mnogi otvoreno govore o »Smrti« Božjoj? Nije li i sama riječ »Bog« postala u našim danima sfinga s kojom je strahovito teško izići na kraj? S jedne naime strane uvidamo da se u shvaćanju tog termina ne smijemo vraćati na davni helenski model »Praisikona« (Arché) kako su ga zacrtali jonski mislioci prije Sokrata; no u isti mah, s druge strane, živo ćutimo da — poslije Fichtea — i sam hebrejski model Boga kao dijalogalnog »Partnera« povlači za sobom neke jednostranosti, koje nas neminovno zbunjuju... Ni Prisutnost dakle ni Bog ne mogu nam više značiti posve isto što su značili nekoć; kako da se onda snađemo pred molitvom i kako da se snađemo u molitvi?! Ustvari, pitanje o molitvi identično je s pitanjem o Bogu i s pitanjem o čovjeku; ukoliko je čovjek industrijske ere zašao u razdoblje »Smrti« Božje, nije li to vidan znak da živimo usred naraštaja u kojem molitva umire?

3. Krizu molitve možemo svoditi na krizu vjere, dokle god izraz »vjera« shvaćamo biblijski, u integralnom smislu riječi. Razlučimo li pak teološki troplet vjere, nade i ljubavi, onda — čini nam se — krizu molitve treba tumačiti kao specifičnu krizu nade. Zacijelo, teološka vjera redovit je preduvjet moljenja, premda se ponekad nađe bezvjera koji mole: mole hipotetički kao pokornici o. Ravignana i Sertilangesa, mole skeptički kao F. Engels i A. Gide u nekim potresnim zgoda. Nu koliko god vjera u normalnim okolnostima bila preduvjet moljenja, ipak se usuđujemo reći da sama molitva ne niče iz gole vjere kao takve, nego iz vjere ukoliko je nošena nadom — »spe formata«. Tako bi molitva prvotno i neposredno bila iskaz, ostvarenje, konkretizacija nade! Ovo će rado uvažiti svaki teolog koji u prosnoj molitvi (poimence u Očenašu) gleda prototip autentičnog moljenja. A jednako će se s ovom tvrdnjom složiti tko god pozornije razmotri razliku između vjere i nade u teološkom smislu. Ne smijemo naime popustiti kobnom Lutherovu zamišljaju »fides fiducialis«, gdje se u ime »vjernosti« Bibliji nesuvislo miješaju teorija i praksa; sa solidnom katoličkom tradicijom pridajmo vjeri kao takvoj stanovit element »gnose«, teoretičnosti, otkud provire i mogućnost da poneki vjernik zastane u posve »apstraktnom«, platonskom stilu vjerovanja — bez životnog ostvarenja svoga stava. Takvih se platonskih vjernika može danas naći na svakom koraku. To su oni, koji »nemaju ništa protiv«: ništa protiv Crkve, ništa protiv Pape, ništa protiv Mise itd, itd, jer ih se vjera u cjelini praktički nimalo ne tiče. Jasno je da iz duša s ovako anemičnom vjerom neće niknuti dah istinske molitve; a opet nisu one otpale iz zajedništva Božjeg Naroda nego se po nekoj inerciji drže unutar Crkve, tu i tamo možda samo zato jer nemaju dovoljno odvažnosti da izuste riječ: »Ne vjerujem! Odlazim!« Ovakvo se »platonsko« kršćanstvo može i mora dopustiti u slučaju teološke vjere. Nu posve je druk-

čije s nadom. Možda smo zbog naivnih predodžbi skloni da i nadu ponekad shvatimo kao »platoničko«, sanjarsko priželjkivanje stvari koje nam manjkaju; ali svaki takav čin bio bi na kraju ljudska »računica«, ljudsko planiranje i programiranje uz primjese fetišizma i magije, dakle čin izrazito suprotan kreposti nade. Sama nada u svojoj izvornosti jest životni stav čovjeka koji ni u čem i ni u kom izvan Boga Živoga nema i ne želi imati oslonca. Stoga nada znači — u nekom smislu — »rušenje svih mostova«, tj. odreknuće od svakog prava, od svakog plana i programa pred Bogom, ukoliko Mu ni pod kojim vidom nismo do-rasli, ukoliko nam On ni u kojem slučaju ništa ne duguje, ali od Njega jedinog očekujemo svoje Sve, svoj Spas. Ne pozivamo se pri tom ni na kakve zasluge, ne pozivamo se ni na svoju molitvu, pokoru, vjeru ili bilo što slično; naš je oslonac isključivo Svevišnji, Onaj kojemu je vlastito smilovati se vazda i praštati... U tom nepoštednom izručenju Bogu na milost i nemilost nema mjesta za »platoniziranje«; u tom je bit kršćanske nade, kreposti koja je s kraja na kraj konkretna, egzistencijalna, praktična. Tu se naime odvija autentičan životni susret čovjeka s Bogom, tu je i mjesto nepatvorene molitve. Prema tome, mogao je apostol Jakov smiono pisati: »I đavli vjeruju...« (Jak 2,19.) nu morao je smjestiti dodati napomenu — da »držću«, strepe, tj. unatoč »vjere« nemaju nade; zato onda niti ne mole, nego hule! Prinuđeni smo dakle da trijezno razlučimo vjeru od nade (kloneći se pretjeranog razdvajanja) i da topos istinske molitve potražimo u »praktičnom« ozračju nadanja. Ukoliko je stoga naš naraštaj zapao u ozbiljnu krizu molitve, znak je to da smo pretrpjeli sudbonosan brodolom u nadi. Dao Bog, da to suvremeno beznađe ne postane i samo beznadan slučaj!

4. Ne smijemo, zaslijepljeni vlastitim teškoćama, misliti da su ljudi prijašnjih epoha posve lako i glatko molili. Ustvari, molitva je ljudima svih vremena i svih naraštaja bila vazda teška i naporna. Katolička je tradicija kao važan faktor u ovom pogledu navodila »palu ljudsku narav«; činila je to posve opravdano... Ali je još uvijek umjesno pitanje: ne bi li molitva bila čovjeku teška i prije pada u grijeh, »etiam in statu iustitiae originalis«? Ovakva su pitanja dosta nezahvalna, dapače i omražena — jer navodno zapadaju u sterilnu teološku rabulistiku. Nevolja je ponajviše u tom što nas navedeno pitanje sili da pođemo korak dalje te još »apstraktnije« zapitamo: da li bi čovjek, stvoren u tzv. stanju »čiste naravi«, također molio i kako bi mu ta naravna molitva izgledala? Ne zalazeći u potankosti cijele problematike, recimo kratko: sigurno je da »in ordine naturae purae« nikad ne bi došlo do onakvog molitvenog dijaloga između srca ljudskog i Srca Božjeg, kakav se ostvaruje u konkretnom poretku Milost — »in ordine naturae elevatae«. U ovom nas osvjedočenju podržava donekle i Aristotel koji, doduše, nije glasnik »čiste naravi« ali umuje uglavnom unutar gole naravne racionalnosti. Prema njemu, molitva (euché) je vrlo čudna govorna anomalija kojom čovjek niti šta afirmira niti šta negira (Peri hermeneias 17 a 4). Kao takva, u svjetlu logike i logistike, ne bi ona pod teoretskim vidom zapravo ništa značila, dok opet pod praktičkim vidom ne bi ničem slu-

žila. Zaista, u Aristotelovu deističkom sistemu, gdje Nepokretani Pokretač sve raspoređuje rigidnim determinizmom, molitva izgleda kao tupo bacanje riječi u Šutnju Vječnoga pa se predstavlja kao posve suvišan hir sublunarne naše kontingencije... Usuđujemo se stoga reći da u redu tzv. »čiste naravi« za stvarnu, intimnu, dijalogalnu molitvu ne bi uopće bilo mjesta. Međutim, konkretni se poredak Objave baš u ovom pogledu bitno razlikuje od gole Naravi: Bog je naime osobno zahvatio u tijek našega zemaljskoga zbiljanja i usjekao se u život svakog pojedinog srca. Ovakav bliski Bog svojom Neposrednošću izaziva čovjeka na molitvu, odnosno na hulu; ali alternativa je takva da joj na kraju nitko ne može izmaći. Samo po sebi, ova milosna perspektiva Objave iskonski omogućuje molitvu, omogućuje čovjeku da Bogu progovori izravnim povikom »Ti«. No, u isti mah, nadnaravni značaj Objave neminovno stvara neke poteškoće. Milost nije letargična euforija koja bi čovjeka naprosto razblažila i upokojila; ona mu, naprotiv, otajstveno »raspinje« Narav. Kao nadnaravan ulom Boga u naš svjesni i slobodni život, Milost ne dozvoljava da sami sebi budemo norma, da se ravnamo po diktatu naravnog razuma ili tzv. »zdrave pameti« — držeći se ljudske logike i ekonomičnosti. U milosnom redu Objave naš je normativ pozitivna Riječ Božja, Riječ Onog čije misli nisu poput naših i čiji se putevi razlikuju od naših (Por Rim 11,33). Objava zbiljski prenosi »težište« našega bića izvan nas, iznad nas! Zato je ni Andeo nije mogao prihvatiti bez trpkosti; zato se u svakom čovjeku pri susretu s Bogom Objaviteljem javlja tajnovita oporba — ono što nadahnuti pisac naziva: »srce zlobno, srce prijevarno, koje se otima Bogu Živom« (Heb 3,12). Ovo slijedi iz pukog suočenja Naravi i Nadnaravi, bez obzira na eventualni pad u grijeh; razumije se pak da je općim potopom Grešnosti i Zloće ova primordijalna teškoća strahovito pogoršana. Zato je molitva svim ljudima svih epoha bila vazda teška. No u našim je danima ta tegoba moljenja dospjela do svojevrsnog paroksizma...

5. Nerijetko se čuje da je industrijska revolucija svojim glavnim oružjem, tj. tehnikom potisnula molitvu iz života onako, kao što je svojedobno molitva potisnula magiju. Dakako, odnos molitve prema tehnici neće u svemu biti jednak i razmjeran odnosu između magije i molitve; ali — činjenica je — da se ove tri zagonetke realizacije čovjekova bića negdje »dotiču«. I magija naime i tehnika i molitva očituju u svom izvorištu jedno te isto: očituju, da je čovjek od iskona nepotpun, manjkav, sam sebi nedostatan, radi čega silinom naravi posize za Drogim — ne bi li po Njemu, s Njim i u Njemu dosegao željkovanu Puninu. Pod tim vidom, i magija i tehnika i molitva jamče da postoji primordijalna neka bliskost, srodnost, konaturalnost između čovjeka i tajnovitog Okoliša koji nas okružuje, odnosno prožimlje: »Ipsius enim genus sumus« — Od Njega potječemo! (Dj 17,28). Samo što magija nastoji izvornu tu čovjekovu srodnost s Okolišem iskoristiti na svoj način — putem iracionalne simpatije i prelogičkog kauzaliteta, da ne reknemo fantastike; tehnika se povjerava fizikalnom determinizmu u koji ulazi kroz racionalni model matematiziranog iskustva; molitva međutim odskače u do-

menu »vokativa«, gdje svijest i savjest začinju interpersonalne relacije, da vapajem srca isprosi Milost pred licem Transcendentne Slobode . . . Iz ovoga se već može razabrati, da molitva specifičnim svojim poletom *kontradiktorno* isključuje magiju — onako kao što sloboda isključuje ropstvo ili ljubav tiraniju. Nu odnos bi između molitve i tehnike, da se školski izrazimo, bio samo *kontraran* a ne kontradiktoran; to znači — postoji među njima stanovita napetost zbog koje lako mogu doći u protimbu, ali načelno ne bi se morale ni smjele pobijati. Koliko god ovaj vidik bio istančan i naoko nejak, dobro će biti da ga ne smetnemo s uma: iz njega nam prosijava nada da je u načelu, a i u praksi, moguće riješiti sukob između molitve i tehnike.

Kriza molitve

Uzmemo li riječ »molitva« u tradicionalnom smislu, treba reći da se danas u Crkvi mnogo manje moli nego li se to činilo nekoć. Pretkoncilski su propisi za molitvu svećenika i redovnika bili strogo intonirani; današnji, kraj sve ozbiljnosti, nekako blaže zvuče. I dok smo one strože kako-tako ipak obdržavali, ove današnje olako shvaćamo i još lakše kršimo. (Čast iznimkama i skrupulantima!) Na pitanje: zašto ne moliš? — uglavnom odgovaramo: »Nemam vremena«. Možda je to više izgovor, nego odgovor; ali je posve u skladu s našom industrijskom epohom. Ponekad svoj odgovor točnije formuliramo: »Nemam živaca, nemam snage da se saberem!« I opet riječ izrečena sasvim u duhu današnjice! Siđemo li pak do »dna«, onda nemoćno priznajemo: »Ne nalazim više u molitvi nikakva smisla! Ne uviđam, čemu bih uopće na molitvu vrijeme trošio!« Dešava se tako da priličan broj svećenika i redovnika, tj. osoba koje bi nekako po zvanju imale biti stručnjaci molitvenog života, ne čute u sebi ni potrebu ni sposobnost za osobno moljenje. Ako ništa drugo, a ono su barem tzv. dnevno razmatranje potpuno izbrisali iz svog života . . . Jamačno, na temelju samog obavljanja ili zanemarivanja ovakve izrične molitve nije još moguće prosuditi — ni kad smo sami osobno bolji ili gori, ni koji je naraštaj svećenika odn. redovnika u Crkvi stvarno pobožniji (!): da li onaj pretkoncilski ili pak sadašnji, pokoncilski. Međutim, još uvijek je na snazi evanđeoska riječ : »Ex abundantia cordis os loquitur!« — Kad je srce nečeg puno, onda to navire na usta (Mt 12,34). Zato nam manjak izrične molitve u suvremenom katolicizmu nameće težak problem: nije li to možda znak, da nam je s nastupom industrijske ere kobna praznina zahvatila srca?! Kako se to desilo?

1. Nema sumnje da je treća, industrijska revolucija čovječanstva prouzročila svojevrsnu z a b u n u u kršćanskim redovima. Imali smo nekoć homogenu kršćansku sredinu, koja je kroz stoljeća taložila u nas skladne »psihičke mehanizme«; ne treba ni spominjati kako su ovi blagotvorno utjecali na sav naš život, napose na molitvu. Ali danas, pod udarom tehnizirane industrijalizacije, ti se »mehanizmi« pokolebaše i

te homogenosti nestade. Zbunio nas je prije svega ubrzani razvitak čovječanstva. Čovjek je naime takvo biće da mu po prirodi ambijent nekako prelazi u »mentalitet«. A budući da tehnika u našim danima filmskom brzinom mijenja izgled ljudskog ambijenta, to je i ritam povijesti silovito pospješen: zato se u veoma kratkom roku mora po više puta mijenjati mentalitet jednoga te istog naraštaja. Takvo šta bilo je u prošlosti nečuveno: dostajalo je da se čovjek jedamput prilagodi životnim zahtjevima i u tom se stavu mirovalo do smrti. Danas, međutim, svjedoci smo kako se od svršetka II. svjetskog rata izmijenilo 7 ili 8 različitih generacija mladeži s upravo suprotnim shvaćanjima vjere, braka, seksualnosti, rodoljublja, odgoja, studija, auktoriteta itd... i to podjednako u »velikom svijetu« kao što i kod nas, u zabitnom našem kutu Evrope i Crkve! Kako je religioznost oduvijek bila vezana uz određen neki red i stabilnost, ovo nas »vrzino kolo« posljednjih desetljeća nužno baca iz kolotečine: usred svakoga »novog vala« osjećamo se doslovce kao iščašen zglob. Možda će ponekog ovaj osjećaj naginati da zajedno s prorokom Ilijom zavapi: »Uzmi, Gospode, dušu moju — jer mi je svega dosta!« (1 Kor 19,4). Očito je da takav vapaj slabo pristaje autentičnoj molitvi! Kod drugih se neće ni takvo šta javiti, jer ih taj metež svakovrsnih preinaka i naglih promjena zatupljuje, čini nesposobnima za smirenu molitvu. Na njih bi se onda mogla primijeniti Kempenčeva tvrdnja: »Koji mnogo putuju, rijetko se posvećuju!« (Nasljeduj Krista I, 23,4). Samo što ovdje »putovanje« znači neprestano preinacivanje...

S druge strane, ubrzani ritam povijesti razbija nas na mnoštvo frakcija — i to ne samo u kovitlacu svijeta, nego još napose u krilu Crkve. Nismo naime svi jednako elastični i prilagodljivi, pa se iz dana u dan i iz noći u noć sve više razlikujemo: jedan više zapne na jednom, drugi opet na drugom stupnju suvremenog »razvoja«. Na taj način zapadamo u sve očitiji pluralizam, da ne reknemo »Babilon« svih mogućih vidika i nazora. Tehnika se pri tom zdušno brine, napose preko sredstava javnog obavještanja, da nam šaroliki metež svih stilova vjere i nevjere, morala i nemorala bude trajno pred očima i u ušima. Želimo li ovu paradoksalnu situaciju nekako izdržati i ljudski dočekati sutrašnjicu, moramo prionuti uz nekakav ekumenizam, uz nekakvu toleranciju, uz nekakvo koegzistiranje; inače, progutat će nas sve skupa bezočni fanatizam. Ali do čega onda dolazimo? Uvažavajući druge i drukčije nazore kraj sebe, neminovno popuštamo u svom stavu i odajemo se stanovitom relativizmu! Makar se činilo da smo još uvijek vjerni svom prvotnom nazoru, ipak mu ne pridajemo više onog »monopola« kojim smo ga prije uokvirivali. Negdje će ta »korozija« relativizma biti veća, drugdje manja; međutim, nigdje neće biti spojiva s onim apsolutnim značajem vjerovanja i nadanja, što ga u sebi uključuje zbiljska molitva. Treba stoga uvažiti činjenicu da i pluralističko »uređenje« današnjice uvelike paralizira molitveni život u nama!

Napokon, uslijed naglog industrijskog napretka razvio se dandanas zaseban mentalitet tzv. »tehnicizma«. Mentalitet je to usredotočen isključivo na iskustvene objekte i povjerljiv samo prema onom što se

dade mjeriti, odn. vrednovati »po učinku«. Ovim smo mentalitetom tehnicizma zahvaćeni svi od reda — i predškolska djeca, dok tjeskobno zure u televizijske ekrane, i starci na rubu groba koji svu svoju nadu postavljaju u hormonalne i druge preparate tehnizirane farmacije. Koliko je taj mentalitet prodro u sve nas, očituju zgode u kojima nastojimo imponirati okolini razmećući se znanjem o tranzistorima i diodama, o laser-zrakama i umjetnim satelitima, da atomsku bombu i anti-materiju ni ne spominjemo... Tehnicizam je stvorio i svoj »jezik«, svoj specifičan govor, satkan od posve novih simbola, uglavnom od matematičkih funkcija. Nitko još nije pokušao da u ovaj »jezik« pretoči davnu religioznu terminologiju, kojom smo sve dosad izricali svoj stav pred Bogom, a donekle i Boga samoga. Uostalom, ne bi li takav pokušaj bio Sizifov posao? Ta leksikon tehnicizma vrvi statistikama, vrvi planiranjem, programiranjem, manipuliranjem itd, dakle elementima, koji kao da ukazuju na čovjekovo »sveznanje« i čovjekovu »svemoć«, a ne na Boga! Iz tog »jezika« nemilosrdno su uklonjeni svi antropomorfi: tu prevladava gola tehno-centrika, svodeći i čovjeka i svu stvarnost na puke računarske funkcije. Ima li tu još mjesta za Boga? Ili nekakva šifra koja bi naznačivala pristup k Transcendenciji? Neki se možda nadaju da će i u tom ozračju tehnicizma sačuvati Božji Primat uvaživši Svevišnjeg kao Velikog Matematičara... Nažalost, u ovakvom tehno-karikiranju stradaju baš one crte Božjega Lika koje su bezuvjetan uvjet moljenja. Pretvoren u apstruzni »Algoritam«, Bog poprima izgled ledeniji od Aristotelova »Nepokretnog Pokretača« i apstruzniji od Taineova »Vječnog Aksioma«. Ne uvidamo kako bi čovjek mogao pred Njega kleknuti i moliti!

2. Ne bismo htjeli igrati se riječima — ali k pređašnjoj zabuni pridružila se vrlo brzo i višestruka u z b u n a. Prve joj tragove možemo zapaziti na Lateranskom saboru god. 1139, kad je Crkva osudila neke tehničke izume XII. stoljeća; u pitanju su bili novi ratni strojevi koji su za ono vrijeme predstavljali sredstva masovnog uništavanja. Sabor-ska je osuda bila posve umjesna, a u isti mah i umjerena. Međutim, odmah se našlo vjernika koji je počеше tumačiti kao prokletstvo bačeno od strane Crkve na tehniku uopće. Čak su i riječ »mechanica« izvodili iz termina »moechia«, ukoliko taj istovremeno znači i preljub i nasilje: htjeli su tako naznačiti da tehnika svojim postupcima skvrni, obeščašćuje prirodu — svetogrdno razarajući naravni tijek zbivanja. Koliko god ovi napadaji na tehniku bili bezočni i primitivni, ipak su se — barem djelomično i uz vješte preinake — održali ponegdje sve do naših dana. Tu i tamo bili su dramatizirani kao sukobi vjere sa znanšću, ali ni u jednom slučaju nisu bili kadri da obuzdaju triumfalni uspon tehnike; ova je iz stoljeća u stoljeće postajala sve arogantnija. Dakako, da je i uzbuna oko nje bivala sve ozbiljnija.

U načelu, »službena« se Crkva nikad nije usprotivila tehnicu kao takvoj. Baš naprotiv, Ona je u tom novovjekom čudu gledala jedan odvirak svoga blagotvornog utjecaja na povijest, ukoliko je kršćanski nazor na stvarnost najviše pridonio zdravoj desakralizaciji svijeta. Evrop-

ski je Zapad istom kroz Evanđelje uspio skinuti s prirode mitski nimbus pseudo-božanstva, od kojeg se Antika nije znala osloboditi; tako je kršćanstvo utrlo put smionoj preradi kozmičkog ambijenta i omogućilo tehnici da počne ostvarivati poznati naputak Geneze: »Napunite zemlju i sebi je podložite!« (Post 1,28). Proces desakralizacije nije stoga u svom izvoru bio tuđ ni dalek kršćanstvu. Ali se već u Srednjem vijeku moglo razabrati ono što će silovito buknuti u našim danima — naime da se desakralizacija sama lako može izroditi u jednostran i nastran sekularizam. U tom slučaju tehnika ne služi više kao sredstvo za »hominiziranje« prirode i »humaniziranje« čovječanstva, nego se izrodi u svojevrсног »Moloha« koji prividno promiče divinizaciju čovjeka, no u stvari ruši ga na razinu puke stvari ili robota. Čini se da bi vrhunac ovoga procesa imao nadoći po čovjekovu »samostvaralaštvu« na biološkom području: prema mišljenju mnogih nije daleko čas kad će mikrobiolozi uspjeti u programiranju budućih ljudskih naraštaja — formirajući kromosome po vlastitoj volji i izvodeći »bebe iz retorite« ... Nema sumnje da ova prometejska hybris vodi na veoma sklizak teren: za nju je i čovjekovo osobno dostojanstvo samo antikni mitološki nimbus, s kojim treba bezobzirno obračunati, da bismo bez imalo griznje savjesti mogli manipulirati ljudskim bićem — gledajući u njem samo komadić žive plazme i ništa više. Samo se po sebi razumije da službena Crkva nije mogla ni smjela pred ovim namislima ostati skrštenih ruku; ta uzbuna nije mimoišla nijednu krštenu dušu.

Međutim, tehnizirani mentalitet naših dana nije zapeo pri pustož želji za manipuliranjem ljudskog embriona. Počevši od fiziologije, zahvatio je on sveukupnu antropologiju primjenjujući posvud strogo matematiziranu metodu tehnike. Treba priznati da su s ovom primjenom pojedine antropološke znanosti, naročito psihologija i sociologija, silno pokročile naprijed. Rezultat njihova pozitivističkog pristupa k čovjeku jest rušenje svih »tabua« koje nam je bila namrla prošlost. Na to je ciljao već Viliam Ockham kad je potkraj XIII. stoljeća složio lozinku: »Pereat speculatio! Vivat observatio!« Bio je to revolucionaran zahtjev da »homo sapiens« postane izrazit »homo faber«. Ali je trebalo sedam stoljeća da se ta metamorfoza provede u djelo. Danas vidimo, kako sekularizirani »homo faber« provodi neumoljivu »kritiku svega postojećeg« — kroz načela jednog Marxa, kroz otkrića jednog Freuda, kroz bespuća jednog Nietzschea, Camusa i Sartrea. Tko zna, što ta imena znače, shvatit će i kakve su šanse što ih »tabu« molitve ima usred suvremenog mentaliteta ...

Ne smijemo si umišljati da ovaj zapuh sekularizacije koči molitvu samo kod onih naših suvremenika koji su fanatično odani tehnicizmu. Ima bezbroj »magičnih kanala« (rekao bi McLuhan) kroz koje isti mentalitet prodire u svakoga od nas. Ne živimo li u eri koja treba da okonča i posljednje tragove nekadašnje civilizacije sela? Neopazice, ali sa strahovitom upornošću industrijski nas trend iz dana u dan sve više guši anonimnošću i masovnošću suvremenih velegradova. Ova izmjena ambijenta povlači za sobom i golemu prestrukturaciju svega našeg života. Naš simbol nije više zvonik seoske crkve, podno kojeg bi se skupčile

skladne obiteljske kućice; naš je simbol zaglušna buka i vreva tvorničkih hala, trgova, kolodvora, s opojnom atmosferom sportskih stadiona i noćnih barova. Tu se čovjek svodi na puku »dvodimenzionalnost« proizvođača i potrošača; u njemu se isprepliću silnice »džepa i trbuha«, ali tako da sâm ostane bez ikakve stvarne samosvojnosti. Stoga zamire u njemu i zbiljska originalnost: on je strahovito komplicirana kopija, amalgam nečovječnih utjecaja i utisaka, kojima je dan i noć izložen. On reagira onako kako ga je industrijalizirani okoliš programirao; to je robot bez srca, bez autentične čovječnosti... Iz ovoga u plicake nasukanog bića jedva će kad provreti autentična riječ molitve; za nju se traži originalnost, a on je sve manje i manje ima. Tko može reći, da ga taj »robotizam« i »anonimnost« nisu zahvatili?

3. Kad smo već naveli zabunu i uzbunu, dodirnimo čakom još i p o b u n u ! Već napomenusmo kako industrijska era promiče masovnost zbijajući ljude u termitnjake velegradova. Ali zbog masovnosti traži ona i veoma razgranat sistem poslovanja s mnogo specijalizacija i birokratskih ustanova. U tom tehničiranom mnoštvu svatko programski daje svoj obol cjelini; nu kod toga zna da je utkan u svemoćni sistem proizvodnje i da zato nije »nevažan«. Koliko god bio niveliran s drugima, ipak uviđa da je suradnik i sudionik općeg nastojanja; zato želi da bude i faktor koji dolazi do izražaja pri odlučivanju i upravljanju cjeline. Pod tim vidom morala je industrijska era demokratizirati društvo omogućivši svakom da iskaže svoju misao i svoju volju u zajedničkom poslu... I baš ova demokracija lako izaziva oporbu protiv baštinjenih stavova religioznosti! Demokratski raspoloženom čovjeku odbojna je svaka heteronomija; vrijeđa ga stav nemoćnika ili prosjaka, ovisnog o tuđoj milosti. On će prihvatiti norme koje se sporazumno provode u organiziranju proizvodnje i potrošnje, jer vidi njihovu funkcionalnu vrijednost; ali molitva će u njegovim očima izgledati kao sterilna ponižavajuća ceremonija, atentat na demokratske povlastice i ljudsko dostojanstvo.

I ne samo to! Kroz duga je stoljeća ljudski rod dugovao Crkvi izvanredno važne funkcije na području prosvjete, odgoja, društvene skrbi, pravosuđa i politike, da njezin čudoredni, kulturni i civilizatorni utjecaj i ne spominjemo. Sa svim tim ucijepilo se u prijašnje naraštaje uvjerenje da bez Crkve, bez ozračja crkvenosti i religioznosti ljudski život nije moguć... Industrijalizacija je i u ovom pogledu načinila preokret: dala je silan zamah profanom nadahnuću sekularizma i u tren oka oslobodila sve javne službe i ustanove od crkvenog tutorstva. Sekularizirano je društvo istisnulo Crkvu gotovo iz svih funkcija, u kojima je donedavno bila »factotum«. Ljudi danas sve više stiču dojam da i bez Crkve mogu posve dobro izlaziti u životu na kraj, dapače bolje nego li s njom. Preko noći stvorilo se osvjedočenje, da bez religioznosti i bez Boga možemo naprednije i uspješnije organizirati ljudsku stvarnost nego što smo to činili sve do jučer uz tamjan i blagoslovljenu vodu...

Tom smo udaru sekularizma izloženi svi, svi bez razlike; ipak, na osobit način pogađa on »čovjeka Crkve«, »čovjeka molitve«, svećenika. S jedne strane — svaki svećenik uviđa kako je usred tehniziranog ambijenta nemoćan i kako je u očima sekulariziranog okoliša suviše; s druge strane — mora strepiti pred sutrašnjicom koja u svom planiranju i programiranju ne predviđa mjesta za njega. Shvatljivo je onda što ga salijeće napast da napusti molitvenu praksu crkvene tradicije te i sâm prigrli oružje tehnicizma, tj. baci se u grozničavu aktivnost na svim životnim sektorima izuzevši jedino onaj strogo »duhovni«... Tako i »homo Dei« postaje nekakav »homo faber«! U tom bi valjda bio posljednji izdanak naše molitvene krize. A i najkobniji! Jer pisano je: »Bude li sol obljutavila, čim će se ona osoliti?« (Mt 5,13).

Zaključni izvodi

Ovaj naš prikaz molitvene krize u današnjici ostao je vrlo fragmentaran: dotaknuli smo neke kritične momente, vezane uz industrijsku eru, ne zalazeći potanje u realnu — psihološku i teološku stranu problema. Osim toga, i na svom smo sektoru samo letimice nanizali negativne simptome, što svakoga mora upozoriti da se radi o nepotpunom i proizvoljnom opisu. Na temelju ovakvoga djelomičnog materijala, koji je dođuše istinit — ali nije cjelovita istina! — ne možemo stvarati sveobuhvatne zaključke. Ipak, jedan ili drugi izvod moramo uvažiti.

1. Molitvena je kriza u našim danima i po svojoj širini i po svojoj dubini veoma ozbiljna. Svojom radikalnošću stavlja ona u pitanje molitvu kao takvu, što znači — postavlja na Crkvu zahtjev da razradi jednu novu teologiju molitve i jednu novu kršćansku mistagogiju. Velimo: »novu teologiju molitve«, jer smo dužni na nov način iskazati smisao moljenja usred sekulariziranog društva naše ere. Zacijelo, ima nešto »Vječno u čovjeku« (M. Scheler), ali se to »Vječno« usred novih povijesnih okolnosti mora na nov način artikulirati u nama i među nama, kako bi i nadalje zadržalo svoje značenje što ga je oduvijek imalo u ljudskom životu. Ujedno nam je potrebna i »nova kršćanska mistagogija«, jer novim naraštajima nije molitva prihvatljiva u onom stilu i onom duhu kako smo je uglavnom mi sami prihvaćali nekoć. Uostalom, nije u pitanju samo prihvaćanje molitve; mnogo je važniji problem da se molitva tako provodi te bude uistinu plodonosna. Bilo je svetaca koji su s Franjom Borgijom, španjolskim potkraljem iz XVI. stoljeća, smatrali da prava molitva počinje istom nakon tri sata klečanja. Mi danas nismo više sposobni za takve fizičke, živčane i vremenske napore. Ali pri ruci su nam brojna otkrića novije psihologije; ujedno iz dana u dan sve više nam se otkriva bogato molitveno iskustvo raznih nekršćanskih religija, osobito onih s Istoka i Juga Azije. Trebalo bi da uz pomoć svega tog razradimo nove »industrije« (kako se u prošlosti nazivahu metodička pomagala pri molitvi); trebalo bi da se svojom spe-

cifičnom metodom — barem uz manje vremenske i fizičke žrtve — približimo opet vrhuncima »stečene kontemplacije« o kojima svjedoče duhovni velikani minulih stoljeća. Doduše, već se u doba Borgijino živo naglašavalo da umrtven čovjek može u četvrt sata molitve više postići nego li neumrtven kroz duge i duge sate svog nazovi-moljenja... Ali bi nam danas moralo i teoretski i praktički postati jasno o kakvoj se to »umrtvenosti« radi i kakav bi odnos imao onaj »četvrt sata« prema cjelini našeg života!

U vezi s ovim vrijedno je napomenuti da nam ta željkovana nova teologija molitve i njezina nova mistagogija neće jednostavno »pasti s neba«. I jednu i drugu treba strpljivo izgrađivati, i pri tom ih oba-dvije treba još strpljivije očekivati. A što je najvažnije, nitko nema prava da kroz ovo vrijeme izgrađivanja i očekivanja lijeno skrsti ruke... Jer od onoga dana kad je Isus počeo »facere et docere« (Dj 1,1), u Crkvi je uvijek bilo tako da život prethodi refleksiji i praksa teoriji. Zato će teolozi i mistagozi našeg doba istom onda uspjeti u svom nastojanju kad budu u krilu Crkve susretali duše od kojih će sami praktično, životno naučiti — što je molitva i kako je čovjek mora obavljati danas. Krizu nećemo riješiti budemo li drugima prepuštali neka sveposvršavaju umjesto nas! A nećemo je riješiti ni budemo li komotno kritizirali nesnalažljivost teologa i nesposobnost mistagoga da mlađi naraštaj, napose u crkvenim zavodima, oduševе za život molitve. Svatko zna da nam npr. u sjemeništa, novicijate i bogoslovije dolazi već poodrasla mladež, koja je — znači — prije tog dodira sa »službenim« teolozima i mistagozima već koješta iskusila i kojekako se razvila; ukoliko su roditeljska kuća i župna zajednica promašili u molitvenom odgoju tih mladih duša, neće tog propusta nadoknaditi nijedan duhovnik, poglavar ili profesor. Uzmemo li pak u obzir još i porazan utjecaj današnjeg okoliša, shvatit ćemo da u slučaju takvih promašaja može po noći jedino Bog — a i On samo čudom!

2. Mnogi misle da rješenje današnje molitvene krize treba tražiti u onim gorkim trenucima, u onim graničnim situacijama, kad i »homo faber« pritisnut tjeskobom spontano pada na koljena. Zaista, ovakvih trenutaka i situacija ima! Događa se npr. da u termitnjaku današnjice ljudi dosta često dožive ugroženost svoje slobode; mnogi će od njih u takvom času iz dna duše poželjeti istinsko oslobođenje srca i na taj način doći gotovo na prag stvarne molitve... Isto tako zahvaća naše suvremenike, barem ponekad, osjećaj goleme odgovornosti za buduće naraštaje: s tjeskobom pomišljaju na desetljeća koja su pred nama, a prijeti im neviđen užas i od ratne i možda još više od mirnodopske tehnike (ukoliko već obična tvornica deterdženata može zagađivanjem čovjekova okoliša izazvati veća zla nego li sama hidrogenska bomba). Svjestan svoje nemoći da tom pogibeljnom razvoju dadne bolji i sigurniji pravac, mnogi će naš suvremenik instinktivno uzdahnuti za Nekim koji bi u svojoj Svemoći ipak mogao uspješno providjeti za budućnost. Neće li to biti već nekakva molitva?... Napokon, jedva se može u povijesti naći naraštaj koji bi tako strepio pred Smrcu kao što je to slu-

čaj s nama danas. Porasla je u mnogočem vanjska ugroženost čovjekove egzistencije pa je s tim silovitije počela izbijati neukrotiva čežnja našeg srca za životom. Na taj način tjeskoba pred Smrcu postala je donekle »kardinalna krepost« naših dana. Ima ih doduše koji tu svoju tjeskobu prikrivaju žigošući samu Smrt kao nihilistički besmisao, apsurd; drugi je diletantski izigravaju kao da bi bila puka utvara, golo rastakanje pojedinca u velikoj magmi čitave vrste. Međutim, Smrt ostaje goraka činjenica, najpotresnija činjenica našega suvremenog iskustva, koja nam htjeli — ne htjeli upravlja pogled na »Onu Stranu« i tako utire put svojevrsnoj molitvi...

Ima dakle više tih bolnih ugođaja koji nas trgaju iz letargije sekularizma, koji nas sile da iz dvodimenzionalnosti proizvođača i potrošača uzdignemo pogled i prema »Trećoj dimenziji« — prema »Vertikali« molitelja... Pitanje je samo, da li ovakva u graničnim situacijama iznuđena molitva predstavlja rješenje naše krize. Nije li joj izgled s kraja na kraj nekako »negativan«? Neće li se mnogima činiti da je molitva u takvim gorkim trenucima vapaj duše koja je zapala u bezdušnu stisku, vapaj koji niti ne »tumači« pravo na čemu smo, a kamoli da bi situaciju »mijenjao«? Ukoliko bismo htjeli prototip suvremene molitve tražiti u navedenim graničnim momentima, možda bi nas opravdano pogodile kritičke opaske B. Brechta. On naime u svom djelu »Mutter Courage« izvanrednom plastičnošću nastoji dokazati kako je molitva veoma često kukavički »alibi« beskičmenih pozemljara. Predstavlja nam seljačku obitelj koja iz svoje kućice u polju vidi da se neprijatelj u gluho doba noći šulja prema gradu Halle. Sav je grad utonuo u san; i straže spavaju. Zato seljaci tiho govore u svom stanu: »Građanima više nema spasa. Učinimo, što nam još jedino preostaje: kleknimo i molimo za njihove duše!« Ali nijema djevojka Katrin, umjesto da moli, pograbi bubanj i podiže uzbunu. Konačni rezultat: građani se na vrijeme probudiše i odbiše podmukle napadače... Nu ovi pograbe djevojku Katrin i pogube je, ostavivši na miru sve druge ukućane — dakle one koji su tiho i spokojno molili. Iz ovoga Brecht povlači zaključak da je molitva najjeftinije sredstvo kojim se služimo kad želimo izbjeći stvarnim svojim obvezama, naročito ako je u pitanju ljubav prema bratu-čovjeku: ne hvatamo se u koštac s nemilom sudbinom, nego lijeno sklapamo ruke i spuštamo se na koljena... Da li je tomu zaista tako?

Moramo priznati da takve »alibi-molitve« ima, da je ima i u našem životu! Ali to još ne znači da u cijelosti odobravamo ciničke izvode Brechtove... Uvijek mu možemo suprotstaviti primjer liječnika koji za teškoga pacijenta učini sve što zna i može u svojoj struci, a onda klekne pa moli za nj kronicu. To ni u kojem slučaju nije »alibi«! Ipak, i u ovakvim zgodama treba budno paziti da ne dođe do rascjepa, »dihotomije« između konkretnoga života i same molitve: da život ne bude pusta profana poslovnost kojoj se tu i tamo priključi molitva — ali posve sa strane, kao da bi bila dodatak na skupoću ili nekakav suvišan ukras. Prema krepkoj izjavi Drugoga vatikanskog sabora, ovaj »razdor (*discidium*) između vjere koju ispovijedamo i svakidašnjeg života

treba ubrojiti među najteže zablude našeg vremena» (Gaudium et spes, 43). Ne bismo smjeli u vršenju svjetskih, profesionalnih i socijalnih djelatnosti biti »pogani«, da u isprekidanim ulomcima vjerskog i molitvenog života budemo opet nekakvi »kršćani«; trebalo bi da sva svoja ljudska, obiteljska, profesionalna, znanstvena i tehnička nastojanja ujedini u životnu sintezu s religioznim vrednotama... (Nav. mj.) Dakle bi nam s a v život, i onaj što ga provodimo zarobljeni posve banalnim zanimanjima ili zaokupljeni napetim industrijskim poslovanjem, s a v bi nam život morao biti vjeran iskaz naravno-nadnaravne Punine, kojom smo od Boga obdareni! U tom smislu s a v bi nam život morao biti trajno svjedočanstvo vjere, ufanja i ljubavi, tj. trajna molitva! A pojedini trenuci našega izravnog razgovora s Bogom bili bi u toj pretpostavci samo »artikulacija« konkretnog života, razgovijetan iskaz onog što dan i noć trajno jesmo!

Kako je teško uživjeti se u taj ideal molitvene »sinteze« života pokazuje i jedan primjer iz povijesti isusovačke duhovnosti. Isusovci naime već puna četiri stoljeća nasilno preinačuju jedno načelo svog utemeljitelja, tvrdeći da je on zabilježio: »Tako moli kao da će Bog sam sve izvesti; ali tako se prihvati posla kao da sve ovisi samo o tebi!« Ovakvo postavljeno načelo mnogima se čini logično, premda mu je smisao vrlo drastičan: u molitvi budi »Sizif«, a na poslu »Prometej«...! Međutim, prema autentičnim zapisima, Ignacije Lojolski baš je u protivnom smislu formulirao svoje načelo: »Tako moli, kao da ćeš sam sve izvesti; nu tako se prihvati posla, kao da sve jedino o Bogu ovisi!« Šta je tim želio reći? Neka u molitvi bude nazočan sav tvoj život — u koji ionako mora biti angažirana i posljednja žilica tvoga bića; dakle, unesi u molitvu svu svoju brigu i tjeskobu, svu konkretnost mukotrpane svagdašnjice! A kod posla, tu ostani do dna srca »izvlašten«: tu ne prisvajaj sebi ni truna samosvojnosti ili samodostatnosti kad je očito da od Boga Jedinog dolazi svaki dobar i savršen dar! Ne budi dakle ni Sizif ni Prometej, nego evanđeoski poslenik koji i kad izvrši sve na što je obvezan — zna da je »beskorisni sluga« (Lk 17,10). To znači — uspeti se nad ispraznost u molitvi i nad preuzetnost u poslovanju; to znači — prihvatiti kršćansku *nadu* u njezinoj izvornosti; to znači — doslovce »semper orare«, tj. »uvijek moliti i nikada ne klonuti« (Lk 18,1). U ovom bi pozitivnom gledanju na molitvu i njezinu ulogu u cjelini života trebalo tražiti rješenje za suvremenu krizu koja nas tišti. Dakako, radi se o rješenju koje niče iz Evandjelja pa je, kao takvo, u najpotpunijem smislu riječi »tradicionalno«. Od njega će zazirati duhovi koji, odani pomodarstvu, misle da će smisao kršćanske Nade (a potom i »molitve«?) otkriti isključivo u spisima E. Blocha i njegovih sljedbenika. Ne zavidamo ni najmanje onima koji dane i godine provode u »džungli« nesuvislih Blochovih tekstova; čini nam se ipak da bismo svi skupa imali mnogo više koristi, kad bismo barem letimice proučili deset kratkih poglavlja iz »Compendium theologiae« (cc. 247—256) u kojima Toma Akvinski svoj nedovršeni traktat o nadi u cijelosti svodi na Očenaš. Uočili bismo barem jedno — naime da molitva niče neposredno iz nade koja opet,

sa svoje strane, istom kroz molitvu dostiže svoj izrični rascvat. Ali uzaludni će biti i najbolji teoretski izvodi, pa i oni Akvinčevi, bude li zatajila i podbacila naša praksa!

3. Na kraju, ogradimo se još od onih koji bi možda iz svega pretrodnog htjeli zaključiti: »Budući da nam sav život mora biti neprekidna molitva, suvišno je onda izrično moljenje u određenim vremenskim razmacima!« Koji god tako govore, ne uviđaju da nam život — nažalost — još ni izdaleka nije preobražen u trajnu molitvu; i baš da bi postao takav, potrebno je da izrično molimo! Uostalom, kad bi nam život doista bio neprestana molitva, tada bismo istom izgarali od želje da si priuštimo što više izričnoga razgovora s Bogom! Kod Isusa, jamačno, nijedan trenutak živovanja nije bio profan, nije bio bez životne molitve; pa ipak, povrh toga, čitave je noći provodio u izričnom moljenju... (Lk 6,12). To je činjenica kojoj ne treba nikakva tumačenja! Samo napominjemo, da je Krist Gospodin baš za ovakva kritična vremena kao što je naše naredio jedan jedincati lijek: »*Bdijte i molite!*« (Mt 26,41; Mk 14,38; Lk 22,40). To u najmanju ruku znači — da nijednu povijesnu krizu, pa ni sadašnju u eri industrijalizacije, nećemo riješiti svodeći molitvu na minimum ili čak ispod njega!

Lijepo je, bez sumnje, što se dandanas trudimo da pokoncilskoj Crkvi pribavimo i društveni izgled koji nikog neće odbijati; i javni ugled koji će svakog privlačiti; i demokratizaciju unutarnjih struktura i toleranciju izvanjskih odnosa; i liturgiju koja će ići ukorak s vremenom ne tražeći od nas da se kod bogoslužja vraćamo čitava stoljeća i tisućljeća unatrag; i međunarodnu ulogu koja će pridonijeti boljitku čovječanstva ne dopuštajući nam da ostanemo puki skutonoše političkih stranaka... Sve je to lijepo, korisno, nužno, čak prijeko potrebno — ali uz uvjet da duša tog nastojanja bude naš rast u molitvenom životu, naš intimni rast »u Duhu i Istini« (Iv 4,23.). Koncilska će obnova biti stoga *obnova* utoliko, ukoliko uspije obnoviti autentičan život molitve u nama.

LITERATURA:

- W. BEINERT: *Beten — Glaube, der lebt*, Theol-praktische Quartalschrift 121 (1973) 3—11.
Ch. A. BERNARD: *La prière chrétienne*, Bruges — Paris 1967.
I. HAUSHERR: *Prière de vie, vie de prière*, Paris 1964.
W. KASPER: *Einführung in den Glauben*, Mainz 1972.
A. LEFÈVRE: *La prière continue*, Christus no 19 (1958) 230—247.
O. H. PESCH: *Sprechender Glaube*, Mainz 1970.
K. RAHNER: *Der Mensch von heute und die Religion*, Schriften zur Theologie VI, Einsiedeln 1965, 13—33.
K. RAHNER: *Gotteserfahrung heute*, Schriften zur Theologie IX, Einsiedeln 1970, 161—176.
K. RAHNER: *Vom Beten heute*, Geist und Leben 42 (1969) 6—17.
K. RAHNER: *Thesen zum Thema »Glaube und Gebet«*, Geist und Leben 42 (1969) 177—184.
K. RAHNER: *Über das Beten*, Geist und Leben 45 (1972) 84—98.
J. SUDBRACK: *Gebet — Sacramentum Mundi II*, Freiburg i. B. 1968, 158—174.

- J. SUDBRACK: *Faszination aus dem Osten*, Geist und Leben 44 (1971) 424—439.
F. WULF: *Gebet* — Handbuch theologischer Grundbegriffe I, München 1962, 424—436.

SUMMARIUM

Relatio praesens, utpote introductoria, exponit difficultates praecipuas quibus in hodierna industrialisationis aetate oratio traditionalis opprimitur. Ubi quaestio non iam de hac vel illa orationis methodo agitur, sed problema radicale enodandum exurgit — num scl. hodiernus homo orationis ut talis omnino capax sit. Etenim mobilismo ac relativismo quodam specifico mentalitas ipsius in diem concutitur; accedit technicismus sat rigidus, saecularismo atheo imbutus, ut iam vix ac ne vix quidem elevationi mentis in Deum locus permittatur. Nihilominus difficultates praedictae, sobrie ponderatae, nequaquam dicendae sunt orationis exterminium — sed potius excitamentum quo ad novum vitae christianae stylum, normis evangelicis apprime consonum, adstringimur; ubi speciatim nova orationis theologia novaque mystagogia christiana expostulantur.